

Федорова М.А. Підходи до розуміння поняття «соціальний досвід» дитини дошкільного віку. *Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXXII Каришинські читання): матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Полтава : ПНПУ імені В.Г.Короленка, 2025. С. 279-281.

Федорова Марія Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методик дошкільної й інклюзивної освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
mariiafedorova10@gmail.com

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНИЙ ДОСВІД» ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Проблема соціалізації дітей у закладах дошкільної освіти є актуальною, що підтверджується численними психолого-педагогічними дослідженнями. Соціальний досвід є ключовим результатом соціалізації і його основи закладаються саме в дошкільному віці. Філософи, соціологи, психологи та педагоги (О.Алеко, І. Бех, Л. Колберг, О.Кононко, С.Матвієнко, А. Маслоу, А. Мудрик, Ж. Піаже, І. Рогальська, Б. Скіннер, К. Роджерс, З. Фрейд, К. Юнг, Н. Якса) розглядають процес формування соціального досвіду як результат соціального наслідування, що відіграє визначальну роль у самовизначенні та самореалізації індивіда.

Н. Якса розглядає соціальний досвід як сукупність знань, умінь і навичок, що допомагають дитині орієнтуватися в навколишньому світі. Він проявляється в реальних поведінкових стратегіях та взаємодії з оточенням. Змістова структура соціального досвіду включає не лише когнітивний компонент, а й емоційно-ціннісний, що формується в процесі міжособистісної взаємодії, спільної діяльності, спостереження за соціальними явищами та наслідування соціальних зразків [3, с. 150].

Серед провідних характеристик соціального досвіду слід виділити безперервність і тривалість його формування; зумовленість соціальним контекстом, у якому перебуває дитина; опосередкованість взаємодією з оточенням, у межах якої відбувається трансляція ціннісних орієнтацій та соціальних норм; виявлення у практичній діяльності, що осмислюється та фіксується у свідомості суб'єкта; індивідуальний і неповторний характер соціального досвіду.

Соціальний досвід дітей дошкільного віку, на нашу думку, є результатом активного залучення до системи соціальних відносин, у межах якої відбувається інтеграція індивідуального та суспільного, що забезпечує засвоєння базових норм, правил, моделей поведінки та цінностей, необхідних для повноцінної соціалізації. Виходячи з цього, соціальний досвід дитини дошкільного віку можна розуміти як сукупність уявлень і знань, умінь та емоційних реакцій, які

формуються у взаємодії з оточенням і є фундаментом для її успішної інтеграції в суспільство.

У період дошкільного дитинства відбувається становлення ключових компонентів соціального досвіду, серед яких варто виокремити: здатність до ефективної взаємодії з дорослими та ровесниками; розвиток емоційного інтелекту, що забезпечує розуміння намірів, емоцій і поведінкових проявів інших людей, а також формування адекватних емоційно-соціальних реакцій; навички спільної діяльності, що сприяють розвитку кооперації; формування комунікативних умінь, необхідних для налагодження конструктивної міжособистісної взаємодії.

У сучасній психологічній науці виокремлюється низка підходів до вивчення факторів, які обумовлюють формування соціального досвіду особистості. Розглянемо провідні з них.

Представники психоаналітичної школи (З. Фрейд, К. Юнг, А. Адлер, Е. Фромм) акцентують увагу на ролі внутрішніх психічних процесів у формуванні соціального досвіду та здатності індивіда до соціальної взаємодії. У праці «Das Unbehagen in der Kultur» З. Фрейд обґрунтовував, що соціальний досвід починає формуватися на ранніх стадіях онтогенезу і постає як результат подолання конфлікту між базовими інстинктами та соціальними нормами. Індивід прагне задовольнити свої інстинктивні потяги, проте суспільні норми обмежують їх.

Карл Юнг припустив, що соціальний досвід формується через взаємодію з колективним несвідомим. Це глибинний, успадкований пласт психіки, що містить універсальні образи, архетипи, які схиляють нас до певного сприйняття життя та взаємодії з соціумом. Для формування повноцінного соціального досвіду дитини критично важливим є процес індивідуації, який дозволяє не тільки адаптуватися до соціальних норм, але й усвідомити свою унікальність та внутрішній потенціал.

Представники біхевіоризму вважали, що соціальний досвід дитини формується під впливом зовнішнього середовища, навчання, підкріплення та наслідування. Представляє інтерес теорія Урі Бронфенбреннера, який розглядає формування соціального досвіду дитини через взаємодію з п'ятьма рівнями середовища. Найближчим до дитини є рівень мікросистеми (безпосереднє оточення), де відбувається первинна соціалізація, формуються базові навички взаємодії, такі як довіра, емпатія, а також розуміння правил і норм соціальної поведінки. Наступний рівень — мезосистема — представляє собою взаємодію між елементами мікросистеми. Узгодженість впливів в мезосистемі зменшує внутрішні конфлікти та суперечності у сприйнятті дитиною соціальних норм, роблячи її соціальний досвід більш цілісним.

Екзосистема охоплює більш розширене соціальне середовище, що опосередковано впливає на розвиток дитини, попри відсутність безпосередньої взаємодії з його елементами. До таких чинників належать, зокрема, засоби масової інформації, соціальна інфраструктура району проживання, зайнятість

батьків, а також особливості роботи соціальних і медичних служб. На ще вищому рівні функціонує макросистема — це сукупність культурних, ідеологічних та соціальних детермінант, у межах яких відбувається розвиток особистості дитини. До неї належать національні традиції, релігійні переконання, суспільні норми, система цінностей і домінуючі світоглядні установки. Макросистема задає рамки соціального досвіду, регулює допустимі форми поведінки, формує загальне «культурне поле», у якому дитина засвоює норми та правила взаємодії. І, нарешті, хроносистема відображає динамічний характер формування соціального досвіду, підкреслюючи, що цей процес не є статичним. Таким чином, соціальний розвиток дитини — це не лінійний процес, а складна взаємодія між індивідом та динамічним середовищем. Розуміння цих рівнів дозволяє більш повноцінно аналізувати та впливати на процес соціалізації [4].

У своїх працях І. Бех та О. Кононко підкреслюють, що формування соціального досвіду дошкільника — це не просто пасивне засвоєння інформації, а й активний процес пізнання, осмислення та інтеріоризації соціальних норм і цінностей, що зумовлює розвиток моральної свідомості та здатності до усвідомленого керування власною поведінкою. І. Бех зазначає, що в дошкільному віці характерним є розрив між наявними в дитини знаннями про соціально прийнятні норми поведінки та її реальними вчинками. Така невідповідність зумовлена недостатньою сформованістю механізмів саморегуляції. Проте з наближенням до кінця дошкільного періоду спостерігається поступове зниження імпульсивності дій, а поведінка дитини набуває більш свідомого та цілеспрямованого характеру. Це стає можливим завдяки інтенсивному розвитку когнітивної сфери, зокрема таких умінь, як: здатність усвідомлювати та аналізувати конкретну соціальну ситуацію; уміння прогнозувати можливі наслідки різних варіантів поведінки; а також здатність приймати рішення, яке, з погляду дитини, є найбільш доцільним і відповідним умовам ситуації [1]. Таким чином, зростання когнітивної зрілості сприяє переходу від ситуативної до більш усвідомленої соціальної поведінки.

О.Кононко доповнює, що соціальний досвід дошкільника базується на таких особливостях когнітивного розвитку: здатність до диференційованих моральних суджень; усвідомлення багатогранності моральних проявів; об'єктивність етичних оцінок; здатність до емпатії; орієнтація на моральні еталони.

Висновки. Соціальний досвід дитини дошкільного віку — це комплексна система уявлень і знань про соціальну дійсність, нерозривно пов'язана з емоційними ставленнями. Він проявляється в уміннях соціальної поведінки, що дозволяють дитині повноцінно інтегруватися в систему суспільних відносин. Цей досвід є прямим результатом залучення дитини до суспільного життя, де соціальне спілкування відіграє визначальну роль. Визнається ключова роль виховання та середовища у формуванні соціального досвіду. Дитина активно засвоює ті моделі поведінки, що викликають позитивні емоції, і прагне уникати дій, які можуть призвести до неприємних наслідків. Це підкреслює важливість

позитивного підкріплення та створення сприятливого, підтримуючого соціального оточення. Формування соціального досвіду дошкільника відбувається завдяки наслідуванню (дитина імітує поведінку дорослих та однолітків), ідентифікації (присвоєння собі ролей та якостей інших) та інтеріоризації (перетворення зовнішніх соціальних норм у внутрішні регулятори поведінки). Цей процес нерозривно пов'язаний з адаптацією дитини до суспільства і активно відбувається у процесі різних видів діяльності, будь то гра, навчання чи повсякденна взаємодія.

Література:

1. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ-Чернівці: «Букрек». 2018. 320с.
2. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: 2-ге видання. навч.пос. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 392 с.
3. Якса Н.В. Формування соціального та особистісного досвіду людини як соціалізаційний процес. Креативна педагогіка. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Вінниця, 2015. Вип. 10. С. 148-153.
4. Bronfenbrenner U, Morris PA. The bioecological model of human development. In Handbook of child psychology: Theoretical models of human development. Vol. 1. 2007. 793 p.